

**BESZÁMOLÓ „A KÁRPÁT-MEDENCEI TRAGÉDIÁINK 1944–1953.
MAGYAROK ÉS NÉMETEK SZOVJET HADIFOGSÁGBAN,
KÉNYSZERMUNKÁN ÉS A GULÁGON” CÍMŰ KONFERENCIÁRÓL**

2016. február 25–26-án került sor a VERITAS Történetkutató Intézet által a Gulág Emlékév keretében szervezett tudományos konferenciára, amelynek a Hadtörténeti Intézet és Múzeum adott otthont. A 17 elhangzott előadás több aspektusból vizsgálta Magyarország XX. századi történelmének egyik letragikusabb és kevésbé ismert fejezetét, amely számos hadtörténeti vonatkozást is magában foglal. A konferenciát Szakály Sándor főigazgató (VERITAS) nyitotta meg, majd Boross Péter volt miniszterelnök köszöntette a résztvevőket.

Az előadások sorát Bognár Zalán egyetemi docens (Károli Gáspár Református Egyetem) kezdte meg *Hadifogolyként, vagy internáltként? Különbözőségek és hasonlóságok a magyarországi civilek szovjet fogságba hurcolásánál* című előadásával. Rámutatott, hogy a hadifogoly-kérdés az egyik legfontosabb problémát jelentette 1945 Magyarországon. A téma tanulmányozásánál döntő fontosságú, hogy a szovjet hadifogoly-szabályozás során nem csak azok lehettek hadifoglyok, akik valamikor katonák voltak, hanem azok is, akik katonai tevékenység során estek fogságba. Ez teremtette meg annak alapját, hogy civileket is tömegesen hurcoltak hadifogolyként az eurázsiai impériumba. Fontos distinkció, hogy a hadifoglyok zöme jogilag nem a GULAG-ra, hanem GUPVI rendszerébe került. Bognár Zalán joggal mutatott rá, hogy a „hadifoglyok” összegyűjtésénél, az önkényes internálásoknál döntő szerepe volt a helyi parancsnokok személyes, sokszor írásban egyáltalán nem dokumentált döntésének.

Stark Tamás tudományos munkatárs (MTA BTK TTI) *A „Fehér könyv” születése. A magyar emigráció küzdelme a Szovjetunióban lévő foglyok hazaszállításáért* címmel tartott előadást. A *Fehér könyv a Szovjetunióba hurcolt hadifoglyok és polgári deportáltak helyzetéről* című kiadványt a nyugati emigrációban élő magyar bajtársi közösségek állították össze az adatokból és információkból, amelyekről elsősorban a nyugatra érkező volt hadifoglyok és internáltak révén szereztek tudomást. A kötet – összhangban a magyar statisztikákkal – 620 ezerben állapította meg a Szovjetunióba hurcolt katonák és civilek létszámát, valamint elsőként dokumentálta, hogy számos hadifoglyot civil internálttá minősítettek át 1948-et követően.

A következő előadást Bank Barbara, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának tagja tartotta, *a kelet-közép-európai táborok rendszere* címmel. Részletesen bemutatta, hogy a szovjet internáló táborok rendszerét miképp adaptálták a megszállt kelet-közép-európai országokban, bemutatva azok gazdasági szerepét, valamint a bolsevik elképzelések útjában álló politikai és társadalmi erők felszámolását. A lengyel helyzet bemutatása során az előadó kitért arra, hogy a szovjetek rengeteg ukrán nacionalistát internáltak át a megszállt országba, vagyis ez a példa mutatta be a legjobban, hogy a kelet-közép-európai táborok hálózata a szovjet gulág-rendszer szerves részét képezte.

Matkovits-Kretz Eleonóra, a Magyarországi Németek Szövetsége Pécs-Baranya megyei szervezetének vezetője *A 0060-as parancs, a baranyai németiség meghurcoltatása* címmel tartott előadást. A parancsot 1944. december 16-án adta ki Sztálin, amelyben elrendelte a Románia, Jugoszlávia, Magyarország, Bulgária, Csehszlovákia területén lévő valamennyi munkaképes német, 17 és 40 év közötti férfi és 18–30 év közötti nő internálását, annak érdekében, hogy a front „közvetlen mögöttes területén” közmunkát végezzenek. A gyakorlatban ez a Szovjetunióban végzendő kényszermunkát jelentette. Az előadó több személyes példán keresztül mutatta be a 0060-as parancs gyakorlati végrehajtását, valamint az ezzel járó embertelen kínokat.

Ezt követően Márkus Beáta doktoranda (Andrássy Gyula Németnyelvű Egyetem) *Szovjet megszállás a „Sváb Törökországban”* címmel a Baranya-, Somogy-, Tolna megyékben elhelyezkedő, a XVIII. századi betelepítéssel, betelepeléssel összejt nagy, összefüggő német tömb 1944–1945. évi sorsát mutatta be. Részletesen számolt be arról, hogy a Vörös Hadsereg érkezése előtt a Wehrmacht és SS alakulatok is szisztematikusan rombolást hajtottak végre a térségben. A lehevesebb harcok Mohács térségében voltak, ahol a dunai átkelést kierőszakoló 3. Ukrán Front rendkívül súlyos pusztítást vitt végbe. az előadó néhány község példáján keresztül vázolta a kényszermunkára elhurcoltak fátumát.

Kosztjó Gyula doktorandusz (Pázmány Péter Katolikus Egyetem) *Megszállás, terror, elhurcolás szovjet berendezkedés Kárpátalján 1944–1950* című előadása nyitotta meg azon referátumok sorát, amelyek az 1944-ben Magyarországhoz tartozó, majd ismét elszakított területek lakosságának szovjet elhurcolását vázolták. Elsőként a szovjet katonai megszállást mutatta be: Ungvár elfoglalása (1944. október 27.) után még messze nem zárultak le a harcok Kárpátaljáért, mert Csap csak november 26-án került a 4. Ukrán Front kezére. A szovjetek a térségben kezdettől fogva a kollektív bűnösség elvét alkalmazták, és szisztematikusan internálták a német és magyar civileket kényszermunkára. A szovjetizálás második fázisában, amit a kárpátaljai emlékezet donbászi munkaszolgálat néven tart számon, egy új kiegészítő szakaszt jelentett. Az elhurcolásokkal párhuzamosan megtörtént a magyarság anyagi kifosztása, ami a terület Szovjetunióba történő integrálását alapozta meg.

Dupka György (helytörténész, Ungvár) ezt a folyamatot az NKVD iratainak tükrében mutatta be *Kárpátalja erőszakos szovjetizálása, a helyi magyarok, németek internálása és megtorlása az NKVD jelentések tükrében* című előadásában. Részletesen mutatta be Benes Kárpátalját érintő politikáját, valamint tárgyalásait a szovjetekkel. Ennek révén Kárpátalja sorsa már 1944-re eldőlt; a szovjetizálás irányításával Ivan Turjanicát, az NKVD ügynökét bízták meg. A kényszermunkára hurcoltak első csoportját az úgynevezett hadifogoly-szedő akció során szállították el, majd a háromnapos málenkij robotra kötelezettek következtek. A szovjet internálások sehol másutt sem valósultak meg azzal az intenzitással és mélységgel, mint Kárpátalján, így nem túlzás azt állítani, hogy Turjanica intencióira etnikai tisztogatás történt, amely részben túlnyúlt Kárpátalja mai határain (például a Csonka-Bereg esete).

A következő előadást Molnár D. Erzsébet (Beregszász) tartotta *Kárpátaljai magyarok és németek a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáboráiban (1944–1949)* címmel. Molnár felhívta a figyelmet arra, hogy a kárpátaljai etnikai tisztogatás tényét a görögkatolikusok és ruszinok mentesítése is igazolja. A konferencia résztvevői megrázó beszámolót ismerhettek meg arról, hogy milyen körülmények között próbáltak megmenekülni a kényszer-

munkára kötelezettek az internálásról. A legkegyetlenebb sors talán a Szernye-mocsárban évekig bujkáló hadköteleseket – vagyis kényszermunkára kötelezetteket – sújtotta.

A konferencia első napját Tóth Eszter Zsófia tudományos főmunkatárs (VERITAS) zárta le *Magyar nők a Gulágon* című előadásával, aki számos interjút készített az érintett asszonyokkal, így az oral history révén mutathatta be témáját. A kényszermunka és nélkülözések okozta szenvedés mellett a nőket számos magánéleti dráma gyötörte, amelyek közül messze kiemelkedett a Szovjetunióban született gyermekeik tőlük való elszakítása. Jóllehet a rendelkezésre álló adatok alapján a nők a gulágra hurcoltak „mindössze” 6%-át tették ki, sorsuk elválaszthatatlan a gulág-tematika történetétől.

Benkő Levente Magyarok és németek internálása 1944 ősszel Romániában című előadása nyitotta meg a második nap referátumait. Az előadó rámutatott arra, hogy a két nemzetiség sorsát különösen keservessé tette, hogy a szovjetekhez átállt románok a bosszú lehetőségét látták a kényszermunkára hurcolásában, ezért lelkesen támogatták a bolsevik intenciókat. Az 1944 szeptemberében kiadott rendelkezések alapján az összes német és magyar letartóztatható volt, és bár a megvalósítás ebben a formában nem történt meg, az erdélyi helyzetet is a kollektív bűnösség elve határozta meg, egyben a román és szovjet hatóságok itt is lényegében etnikai tisztogatást valósítottak meg.

Ezt követően Murádin János Kristóf (Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem) *Valóság és propaganda. Erdélyi magyar civilek a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáboráiban 1944 és 1949 között* című referátuma következett. Megállapította, hogy a témában további alap kutatásokat kell elvégezni, mivel – Erdély esetében is – egy teljesen elfelejtésre ítélt párhuzamos történelemről beszélhetünk, amiről nagyon sokáig beszélni sem lehetett. Az Erdélyből elhurcoltak száma közel százezer főre tehető.

Gazda József *Népirtás a Székelyföldön. A „Répások”* címmel tartott előadást. A székelyföldi kényszermunka elnevezését az a kommuniké adta, melynek alapján a helyi lakosságot répa szedés ürügyén hurcolták el. Az előadó bemutatta, hogy a román közigazgatás visszaküldte a térségbe az 1940 előtt itt állomásoztatott csendőröket, akik helyi és lakosságismeretük révén tevékeny szolgálatot tettek az internálás érdekében. A helyi lakosság gyakran megvesztegette a csendőrséget, így egész falvak menekültek meg.

Menczer Erzsébet (elnök, a Szovjetunióban volt magyar Politikai Rabok és Kényszermunkások Szervezete) *A málenkij robotra elhurcoltak emlékének megőrzése* című referátumában a 800 ezer Szovjetunióba hurcolt magyar sorsát európai kontextusba helyezve az emlékezés fontosságára hívta fel a figyelmet, különös tekintettel arra, hogy súlyos csorba érte a magyarság alapvető emberi jogait, amit tetézt a hallgatás okozta közöny.

Majorszki András (elnök, Gulágkutatók Nemzetközi Szövetsége) *„Az igazságot nem lehet elfojtani.” Ondi kényszermunkások megpróbáltatása a Szovjetunióban* címmel tartott előadást. A referens helytörténeti kutatás révén Ond község példáján keresztül mutatta be a kényszermunkások sorsát. Ond előbb román, majd szovjet megszállás alá került, és összesen 45 főt hurcoltak el Szovjetunióba. A község példája jól illusztrálta azt a több előadásban is rögzített tény, hogy az internálások során döntő szerepe volt a végrehajtó közigazgatásban dolgozók humánumának is.

Csorba Béla (Temerin) *Délvidéki magyarok szovjet táborokban* című referátuma a tisztaistvánfalvai internáló tábor mindennapi életét mutatta be, ahol hat és félezer ember pusztult el. A Délvidéken is szomorú tendenciát jelentett, hogy a jugoszláv erők jóval bru-

tálisabban jártak el a helyi német és magyar lakossággal szemben, mint a szovjetek, akik több esetben a biztos lemészárlástól mentették meg a hadifoglyokat.

Matuska Márton (újságíró, Újvidék) a *Sajkás-vidék magyartalanítása* címmel tartott előadást. A Duna és a Tisza összefolyásától némileg északra elhelyezkedő terület a jugoszláv partizánok által elkövetett tömeggyilkosság-sorozat egyik fő centrumát jelentette. Az előadó felhívta a figyelmet arra, hogy miközben 2013-ban a magyar államfő bocsánatot kért az 1942. évi újvidéki razziáért, szerb részről ez nem történt meg az 1944–45. évi mészárlásokért.

Köteles László (alelnök, CSEMADOK) *Málenyikij robot a jelenlegi Szlovákia területén és a szlovákiai magyarság sorsa* című referátuma zárta a konferenciát. Az előadás megvilágította, hogy a felvidéki magyarság balsorsa igen nagy hasonlóságot mutatott az erdélyi, kárpátaljai és délvidéki helyzethez, vagyis itt is az etnikai tisztogatás eszközévé vált az internálás.

A konferenciát Rétvári Bence humán erőforrás miniszter-helyettes gondolatai zárták. Összegezve a konferencia legfőbb tanulságait elmondható, hogy a GULAG és GUPVI keretében kényszermunkát végzettek sorsának feltárása további kutatásokat igényel; ezzel párhuzamosan azonban a történészcéh erkölcsi kötelessége múltunk e fejezetének megismertetése a társadalom szélesebb köreivel.